

НАВЧАННЯ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ЗА ПРОГРАМОЮ ПІДГОТОВКИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

подаються зміст програми підготовки вчителів географії до інноваційної діяльності в системі післядипломної педагогічної освіти та результати її експериментальної перевірки. Автор доводить, що впровадження програми сприяло підвищенню рівня готовності вчителів до цього виду діяльності.

Ключові слова: інноваційна освітня діяльність, інноваційна діяльність учителя географії, викладання географії в загальноосвітній школі, система післядипломної педагогічної освіти.

Постановка проблеми

Вступ. Стратегічна мета модернізації освіти сьогодні полягає в необхідності готувати людину, здатну до ефективної життєдіяльності у ХХІ ст. та сприймати змінність ідей і технологій як суттєву складову власного способу життя.

Інноваційна діяльність є основою інноваційного процесу, суть полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні новоутворень у традиційну систему й передбачає найвищий рівень педагогічної творчості. Учитель інноваційної орієнтації — це вчитель, який готовий до глибоко вмотивованої інноваційної діяльності, спроможний не тільки легко включатися в інноваційні процеси, а й бути їх ініціатором.

Опис моделей підготовки спеціалістів різних професій знаходимо у працях В. Болотова, В. Сєрикова, Н. Лісової, І. Сігова, О. Смірної, Я. Шевчук, В. Стрельникова та ін. Питання підготовки спеціалістів до різноманітних видів педагогічної діяльності знайшли відображення у наукових дослідженнях останніх років (Н. Василенко, О. Жосан, І. Зязюн, Я. Кодлюк, О. Мороз, Л. Набока, І. Підласий, Т. Подобєдова, В. Пурін, Л. Пуховська, Н. Тимошенко, Н. Яковлева та ін.). Але, на нашу думку, проблема підготовки вчителів географії до інноваційної діяльності вивчена недостатньо.

Метою статті є виклад змісту програми підготовки вчителів географії до здійснення інноваційної діяльності та висвітлення результатів її експериментальної перевірки.

Виклад основного матеріалу

Експериментальна робота щодо перевірки розробленої нами моделі підготовки вчителів географії до інноваційної діяльності здійснювалася на базі відділу інноваційної діяльності й інтелектуальної власності Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. В. Сухомлинського. Під час підготовки і проведення експериментальної роботи ми використовували ідеї вчених стосовно форм і методів здійснення наукових досліджень [1–3; 5; 7, 8].

На проектувальному етапі експерименту нами було розроблено *Програму підготовки вчителів географії до інноваційної діяльності в системі післядипломної освіти* (далі — програма), якою ми намагалися об'єднати основні компоненти навчального процесу: цільовий, стимулювально-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольовано-регульований, оціночно-результативний. У розробленні саме комплексної різнорівневої програми підготовки ми виходили із розуміння процесу навчання в системі післядипломної освіти як способу реалізації змісту навчання, а форм і методів навчання як комплексу способів, що забезпечують оволодіння необхідними знаннями і формування відповідних умінь [2; 5; 7]. Спираючись на результати досліджень В. Дивака [2] та В. Пуцова [4] про те, що для досягнення максимальних результатів слід використовувати як можливості курсів підвищення кваліфікації, так і різні форми роботи з педагогами у міжкурсовий період, ми дійшли висновку про необ-

хідність передбачити у нашій програмі навчання вчителів на курсах, науково-практичних семінарах і в методичній роботі на рівні району (міста).

Програмою визначено нормативний термін навчання — 44 години та форми навчання: денна і семінарська. Реалізація цієї програми не потребує додаткових асигнувань бюджетних коштів. До *нормативної частини змісту* програми належать:

1. Навчально-тематичний план спецкурсу «Інноваційна діяльність учителя географії».
2. Навчально-тематичний план районного (міського) постійнодіючого семінару-практикуму вчителів географії з проблеми «Інноваційні технології в роботі вчителя географії».
3. Перелік тем індивідуальних завдань для самостійної роботи слухачів.
4. Методичні рекомендації з питань організації самостійної роботи вчителів у процесі підготовки до інноваційної діяльності на обласному та районному (міському) рівнях.
5. Програма підсумкового контролю досягнень учителів, які пройшли підготовку до апробації шкільної навчальної літератури.

Оскільки, розробляючи зміст навчання, ми враховували кваліфікаційний рівень учителів, що запрошувалися до навчання (вчителі першої та вищої категорії). Тому ми зосередилися на формуванні й розвитку предметних спеціальних знань і вмінь.

Навчально-тематичний план *спеціального курсу «Інноваційна діяльність учителя географії»* для курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників складено згідно з вимогами до організації навчальної роботи в системі післядипломної педагогічної освіти та методичних рекомендацій для інститутів післядипломної педагогічної освіти. Метою спецкурсу є: сформувати у слухачів знання щодо науково-методичних і дидактичних засад інноваційної освітньої діяльності; сприяти формуванню й розвитку умінь здійснювати таку діяльність. Спецкурс можна викладати на курсах підвищення кваліфікації вчителів географії, які мають першу та вищу кваліфікаційну категорію. Спецкурс реалізує 12 аудиторних годин із варіативної складової професійного модуля та 6 годин позааудиторної роботи: 2 години консультацій та 4 години самостійної творчої роботи слухачів.

На лекції «*Інноваційна діяльність педагога*» розглядаються види освітніх інновацій; поняття «інноваційна освітня діяльність», нормативна база інноваційної освітньої діяльності в Україні. Складові інноваційного потенціалу вчителя: інноваційність і креативність, інноваційність і когнітивність, інноваційність і розвиток професійної компетентності. Підкреслюється, що інноваційна діяльність вчителя географії пов'язана з відмовою від відомих штамів, стереотипів у навчанні, вихованні й розвитку особистості, вона виходить за межі наявних нормативів, створює нові цілі, принципи та позиції діяльності вчителя. Інноваційна педагогічна діяльність учителя географії передбачає глибоке вивчення теоретичних питань удосконалення навчально-виховного процесу. Сприйняття нових ідей, інновацій у галузі педагогіки — складний багатоетапний розумовий процес прийняття рішення, який має тривалий термін від першого знайомства людини з інновацією до її кінцевого прийняття. Під час цього процесу відбувається оцінювання значення й наслідків прийняття рішення. Основні етапи прийняття інновацій: 1) ознайомлення з інновацією; 2) поява зацікавленості; 3) оцінювання інновації; 4) апробація інновації; 5) кінцеве прийняття.

Лекція «*Інноваційні технології в навчально-виховному процесі*» сприяє формуванню знань про педагогічні умови застосування інновацій у навчально-виховному процесі; інноваційні освітні технології: особистісно орієнтована, технологія саморозвитку, технологія розвивального навчання, технологія формування творчої особистості, проектна, інформаційно-комунікаційні технології, технологія колективної творчої діяльності, технологія створення ситуації успіху, інтеграція різних видів мистецтва.

На практичному занятті «*Впровадження інновацій у навчально-виховний процес: методичний аспект*» опрацьовуються методика впровадження інновацій та принципи планування роботи, етапи роботи педагога; умови впровадження інновацій; чинники

впливу на інноваційний процес; напрями організаційного, інформаційно-методичного, дидактичного та матеріально-технічного забезпечення інноваційної діяльності.

Практичне заняття *«Інформаційно-методичне й організаційне забезпечення інноваційної діяльності»* ознайомлює слухачів з видами забезпечення інноваційної діяльності педагога, способами збирання дидактичних, методичних та інших матеріалів, необхідних для організації інноваційної діяльності вчителя, створенням дидактичних і методичних матеріалів за допомогою інтернет-технологій.

Лекція *«Педагогічний експеримент у системі інноваційної діяльності»* сприяє формуванню основних складових інноваційного потенціалу: інноваційність і креативність, інноваційність і когнітивність, інноваційність і розвиток професійної компетентності; принципів та основних напрямів планування інноваційної діяльності педагога, чинників впливу на результативність діяльності педагога.

На практичному занятті *«Моделювання педагогічного експерименту»* засвоюються нормативні документи та науково-методична література з питань експериментальної діяльності, рівні педагогічного експерименту, шляхи і форми проведення експериментальної педагогічної діяльності, структура та зміст програми педагогічного експерименту, вимоги до її розроблення.

Вхідне комплексне діагностування проводиться на першому занятті спецкурсу й передбачає встановлення рівня соціально-гуманітарної та професійної підготовки, усвідомлення характеру власних прогалин, які дають можливість обрати правильний шлях подолання недоліків.

Вихідне комплексне діагностування — це визначення рівня задоволення слухачів результатами викладання спецкурсу, його актуальності. Це є завершальною ланкою засвоєння програми спецкурсу й має подвійний характер. З одного боку, слухачі мають з'ясувати, чи відбулися зміни в їхньому рівні знань і вмінь, а з другого боку — оцінити рівень викладання спецкурсу.

Мета *районного (міського) постійнодіючого семінару-практикуму* вчителів географії з проблеми *«Інноваційні технології в роботі вчителя географії»* на базі опорного загальноосвітнього навчального закладу з питань інноваційної діяльності полягає в детальному вивченні слухачами сутності та форм освітніх інновацій і визначенні дидактичних, методичних та організаційних умов їх впровадження у процес викладання географії в загальноосвітньому навчальному закладі. До роботи на районному (міському) семінарі запрошуються вчителі, які прослухали спецкурс *«Інноваційна діяльність учителя географії»*. Тривалість навчання на семінарі однієї групи слухачів — 32 години протягом двох років — орієнтовно два заняття на навчальний рік.

На лекції й практичному занятті з теми *«Концепція географічної освіти й особливості її реалізації в умовах розбудови національної школи»* аналізуються системи географічної освіти, їх мета та характеристика новизни концепції базової географічної освіти, державний стандарт базової та повної середньої освіти, його вимоги, зміст освітньої галузі *«Природознавство»*; нові програми, підручники, методичне забезпечення предмета; особливості викладання географії у 6–10 класах, проблеми удосконалення форм і методів навчання й інноваційні вимоги до методики проведення уроків; сучасна та загальна методика змісту шкільного курсу дисциплін. Географічні проблеми сучасного суспільства та їх характер, методичні рекомендації щодо викладання курсу географії у загальноосвітніх навчальних закладах.

Лекція та практичні заняття з теми *«Сучасний урок географії: вимоги до нього»* сприяють визначенню завдань уроку географії в сучасній школі, бо урок — це основна форма розвитку творчої активності особистості, де існує взаємодія вчителя і учня. Значна увага приділяється визначенню місця конкретного уроку в географічному курсі; основним вимогам до уроку географії: реалізувати оптимальні методи і прийоми, що активізують пізнавальний інтерес учнів до знань; виробляти уміння здійснювати аналіз і синтез, робити висновки, узагальнення, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

розвивати в учнів уміння виділяти головне, суттєве, центральне в матеріалі уроку, теми, розділу.

На практичному занятті «Програмно-методичне забезпечення викладання шкільного курсу географії» опрацьовуються «Державні стандарти географічної освіти» і «Концепція базової географічної освіти» як основні документи її державного регулювання, географічна освіта в класах профільного навчання, особливості географічної освіти в установах професійно-технічної освіти, ліцеях та інших закладах першого і другого рівнів акредитації й основні завдання географічної освіти, їх реалізація в навчально-виховному процесі викладання шкільного курсу географії. Обговорюються основні варіанти програм викладання курсу шкільної географії, необхідність дотримання логіки послідовності викладення матеріалу програми, передбаченої Концепцією базової географічної освіти і змістом програм.

Лекція і практичне заняття з теми «*Теорія і технологія системного підходу до педагогічного аналізу й самоаналізу уроку географії*» сприяє визначенню шляхів підвищення ефективності уроку географії, розвитку вмінь педагогічного аналізу уроку, методів педагогічного аналізу уроку.

На лекції і практичному занятті з теми «*Інноваційні підходи до реалізації змісту та методики викладання географії в школі*» поглиблюється й систематизується знання слухачів з методики проведення уроків різних типів, використання різних засобів, прийомів навчання, нове у вивченні окремих тем і розділів шкільного курсу географії та визначається специфіка проведення практичних робіт.

Круглий стіл «*Методичний супровід інноваційних освітніх технологій підготовки та проведення уроку географії*» — захід з обміну теоретичними знаннями та практичним досвідом — передбачає організацію обговорення педагогічних інновацій, елементів нових педагогічних та інформаційних технологій навчання, що сприяють зростанню професійної майстерності вчителя географії щодо впровадження інноваційних технологій навчання.

Останнім етапом реалізації нашої програми є *діагностика* знань і вмінь учнів. З метою організаційно-методичного забезпечення реалізації завдань цього етапу ми розробили *Програму підсумкового контролю досягнень учителів географії, які пройшли підготовку до інноваційної діяльності*. До такого контролю допускаються вчителі, які пройшли всі форми підготовки на обласному та районному (міському) рівнях: прослухали спецкурс «Інноваційна діяльність учителя географії» на курсах підвищення кваліфікації; брали участь у роботі постійнодіючого районного (міського) семінару. Підсумковий контроль здійснюється у формі відповідей на питання (усно або письмово). Можливим є проведення тестування.

Операційно-діяльнісний етап формувального експерименту відбувався протягом двох років на двох рівнях: обласному та районному (міському).

Навчальний процес на *обласному* рівні здійснювався на курсах підвищення кваліфікації вчителів географії першої та вищої кваліфікаційних категорій на базі Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. В. Сухомлинського. До викладання спецкурсу «Інноваційна діяльність учителя географії» нами залучалися науково-педагогічні працівники кафедри педагогіки і психології, методисти навчально-методичного кабінету географії. Значну частину лекцій і практичних занять проводив дисертант.

Експериментальна робота на *районному (міському)* рівні здійснювалася на базі восьми районів та двох міст Кіровоградської області. До навчання за нашою програмою залучалися вчителі, що прослухали спецкурс на курсах підвищення кваліфікації. Спільно з методичними кабінетами (центрами) було впроваджено в практику роботи розроблене нами *Положення про опорний загальноосвітній навчальний заклад з інноваційної освітньої діяльності*, організовано роботу районних (міських) постійнодіючих семінарів-практикумів учителів географії загальноосвітніх навчальних закладів з проблем інноваційної діяльності на базі опорних закладів.

Готуючись до лекцій і практичних занять, ми звертали увагу викладачів і методистів на необхідність оптимального поєднання загальних, групових та індивідуальних форм

організації навчального процесу; раціональне використання сучасних методів і засобів навчання; структурування процесу викладання з урахуванням концентричної побудови навчального матеріалу; надавали їм організаційну та технічну допомогу, зокрема, виготовляли роздатковий матеріал і наочність на паперових і електронних носіях.

У процесі підготовки до занять районних і міських семінарів нами надавалася допомога методичним кабінетам (центрам) щодо конструювання форм, методів та засобів навчання, їх відповідності поставленій меті, використання в навчальному процесі традиційних та активних форм роботи, зв'язку теорії з практикою, емоційності процесу навчання, лабільного поєднання різних видів діяльності слухачів.

З метою науково-методичного забезпечення самостійної роботи слухачів ми в рамках нашого дослідження, спираючись на результати досліджень [2; 3; 5; 6], розробили *Методичні рекомендації з питань організації самостійної роботи вчителів у процесі підготовки до інноваційної діяльності на обласному та районному (міському) рівнях*. Самостійна робота допомогла слухачам забезпечити розв'язання комплексу завдань (розвиток та закріплення знань теоретичного характеру; розвиток умінь аргументовано й точно викладати своє розуміння питань теми; формування вмінь і навичок самостійної роботи, творчого підходу до виконання поставлених завдань, самоконтролю рівня засвоєних знань).

Для науково-методичного й дидактичного забезпечення проведення лекцій і практичних занять у рамках програми підготовки вчителів до інноваційної діяльності на рівні районної (міської) методичної служби нами були розроблені *дидактичні матеріали*.

На *операційно-діяльнісному* етапі формувального експерименту велика увага приділялася нами зворотному зв'язку зі слухачами: після аналізу вхідного та вихідного діагностування у викладанні спецкурсу та в процесі проведення районних і міських семінарів здійснювалося необхідне коригування експериментальної роботи. Це стосувалося певних форм і методів викладання на лекціях, практичних заняттях, організації самостійної роботи слухачів і планування роботи опорних навчальних закладів. Потреби вносити корективи до змісту навчального матеріалу не виникало.

Вивчення результатів навчання слухачів за нашою комплексною програмою на останньому, *аналітичному* етапі формувального експерименту дає змогу зробити висновки про достатній і високий рівень їхньої готовності до цього виду діяльності. З'ясовано, що питома вага учителів з високим рівнем збільшилася на 31,75%, з достатнім — на 44,5%; а з середнім і низьким рівнем зменшилася (відповідно: на 14,75% та на 56,5%). Крім того, вчителі експериментальної групи суттєво випереджають вчителів контрольної групи за усіма показниками: низького рівня у них немає, а в контрольній групі є (44%); на середньому — їх менше, ніж у контрольній групі на 18,5%, а на достатньому й високому рівнях їх більше (відповідно на 28,5 та 33,75%).

Висновки

Унаслідок проведення формувального експерименту досягнуто стратегічної мети нашого дослідження, яку ми розуміли як розвиток певних компонентів навчального процесу в післядипломній освіті, що мають забезпечити формування готовності вчителів географії до інноваційної діяльності. Під час експерименту перевірено результативність розробленої нами моделі підготовки вчителів географії до інноваційної діяльності.

Результати дослідження дають можливість зробити висновок про вчасність виконання роботи, її актуальність, а також про ефективність обраних методик. Модель підготовки вчителів географії до інноваційної діяльності або її окремі елементи, педагогічні умови підготовки можуть бути використані у практиці роботи закладів післядипломної педагогічної освіти: обласних інститутів, районних (міських) методичних кабінетів (центрів) та безпосередньо у процесі організаційно-методичного забезпечення інноваційної діяльності вчителя у загальноосвітньому навчальному закладі.

Проведене дослідження не вичерпує усіх можливих аспектів вивчення означеної проблеми та відкриває перспективи для організації досліджень за напрямками: дидактичні умови підготовки вчителів до інноваційної діяльності; науково-методичне забезпечення роботи опорного загальноосвітнього навчального закладу у системі інноваційної діяльності; методичний супровід підготовки вчителів географії до інноваційної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневецький О. Теоретичні основи педагогіки: підручник для студ. / О. Вишневецький, О. Кобрій, М. Чепіль. — Дрогобич : Відродження, 2001. — 424 с.
2. Дивак В. В. Методична робота — складова післядипломної педагогічної освіти / В. В. Дивак // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2003. — № 1. — С. 13.
3. Маслов В. І. Наукові засади визначення змісту підвищення кваліфікації та підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів / В. І. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. — 2002. — № 2. — С. 63–66.
4. Пуцов В. І. Теоретичні основи розвитку післядипломної педагогічної освіти на сучасному етапі / В. І. Пуцов // Педагогічний пошук. — 2006. — № 4. — С. 10.
5. Семиченко В. А. Психологічні аспекти професійної підготовки і післядипломної освіти педагогічних кадрів / В. А. Семиченко // Післядипломна освіта в Україні. — 2001. — № 1. — С. 54–57.
6. Сорочан Т. М. Розвиток професіоналізму педагогічних працівників у системі післядипломної освіти на андрагогічних засадах / Т. М. Сорочан, О. М. Рудіна // Розвиток післядипломної педагогічної освіти України в умовах інтеграції: матеріали щорічн. звітн. Всеукр. наук.-практич. конф. (11–12 квіт. 2007 р., м. Донецьк). — Донецьк : ДІППО, 2007. — С. 132–140.
7. Тимошенко Н. О. Подготовка учителя к просветительской деятельности в области сохранения индивидуального здоровья школьников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Н. О. Тимошенко. — Ставрополь, 2003. — 189 с.

Федирко Ж. В.

ОБУЧЕНИЕ УЧИТЕЛЕЙ ГЕОГРАФИИ В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПО ПРОГРАММЕ ПОДГОТОВКИ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Представлены содержание программы подготовки учителей географии к инновационной деятельности в системе последипломного педагогического образования и результаты ее экспериментальной проверки. Автор доказывает, что внедрение программы способствовало повышению уровня готовности учителей к этому виду деятельности.

Ключевые слова: инновационная образовательная деятельность, инновационная деятельность учителя географии, преподавание географии в общеобразовательной школе, система последипломного педагогического образования.

Fedirko Z. V.

TEACHERS OF GEOGRAPHY TRAINING FOR INNOVATION ACTIVITIES BY SPECIAL PROGRAM IN POSTGRADUATE EDUCATION

The author presents the content of the training Program for teachers of geography to innovation activities in the Postgraduate Pedagogical education and the results of its experimental verification. Author argues that the Program implementation contributed to raising the level of preparedness of teachers to this activity.

Key words: innovative educational activities, innovative activity of a teacher geography, teaching of geography in secondary school, the system of Postgraduate Pedagogical education.